

Filep Antal

Cs. Sebestyén Károly öröksége

Cs. Sebestyén Károly a 20. század első felében élt magyar etnográfusok egyik legjelesebb egyénisége. Életműve abban is egyedülálló, hogy ugyan pályája elején kényszerűen elszakadt Erdélytől és a Bánságtól, de egész élete folyamán néprajzi kutatásainak fő területe a Székelyföldtől és a Gyimesektől Krassó-Szörény térségéig, családja ősi fészketől a szülőföldjéig terjedt. 1918 és 1920 nagy fordulatai után is szoros kapcsolatban maradt az erdélyi és a bánsági kutatókkal, igyekezett nyomon követni általában is a román szakkutatók munkásságát. Ugyan aktív kutatótevékenysége túlnyomó idejét Szegeden töltötte, mégsem vált csak az Alföld kutatójává. Rövid bánsági, pancsovai, temesvári tanárkodás után Szegedre helyezték, majd 1920-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a szegedi Városi Múzeum és a Somogyi Könyvtár szervezetébe osztotta be szolgáltatételre, 1938-ban onnan ment nyugdíjba. Idős kora miatt már nem válhatott az 1940-ben alapított Erdélyi Tudományos Intézet munkatársává, de számítottak külső segítségére, az egyik legfontosabb munkáját ez a kiváló, nemzetközi színvonalú, tudományos műhely jelentette meg.

Ha most csak a néprajzi munkásságát elemezzük is, érdemes utalni arra, hogy maradandót alkotott az építészettörténet, várostörténet és a régészet területén is. Régészeti munkásságának emlékezetes tanulmányaihoz az aranyfedezetet éppen széles körű etnológiai tájékozottsága szolgáltatta. Eredményeit maga László Gyula hitelesítette. Nem foglalkozhatunk érdemben közéleti publicisztikájával, csak utalhatunk arra, hogy gyakran kilépett iskolája és múzeuma falai közül, mind a magyar, mind a bánsági német napilapokban a széles közvélemény elé tárta közérdekű gondolatait. Ismeretterjesztő publikációi rendkívül közérthetőek, egyben olykor tartalmuk tudományos értéke a kortársak számára kutatási újdonságokat tartalmazott, és ma is elismerésre méltó.

Ha a 20. század első felének tudós kutatóit számba vesszük, Györffy István, Viski Károly mellett van a helye. Erre vall, hogy 1954-ben Balassa Iván, a Néprajzi Múzeum főigazgatója és Sándor István, korábban a Szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola tanszékvezető főiskolai tanára, egyetemi magántanár, a Néprajzi Múzeum könyvtárigazgatója köszöntötte, aki közvetlenül ismerhette Cs. Sebestyén szegedi működésének utolsó éveit (Balassa 1954; Sándor 1954). Regdon Rezsóné [Bagi Mária] összeállította Cs. Sebestyén alapos bibliográfiáját, számba vette kézíratait. Összeállítását az eredeti kutatásokkal megalapozott életpálya bemutatásával vezette be (Regdon 1964). Hasonlóan fontosak azok a nekrológok, amelyeket olyan pályatársai írtak, akik hosszabb időn át együttműködésben álltak vele (Banner 1957a, 1957b; Vargha 1957). Cs. Sebestyén Károly életművének aktualitását bizonyítja, hogy tudományos öröksége évtizedekkel a halála után is foglalkoztatja a kutatókat (Juhász 2001; Mód 2007; Filep 2014; Bodrits–Forray 2002).¹

Cs. Sebestyén Károly háromszéki, székely, nagyborosnyói családból származott. Dédatyja még Háromszék egyik megbecsült református lelkésze volt. Ám nagyapja Dél-Erdély távolabbi vidékein kísérte meg biztosítani megélhetését. A Bruckenthal bárói család hajdani uradalmának egyik irányítójaként el kellett szakadnia a magyar nyelvterülettől. Cs. Sebestyén Károly édesapja az üveges mesterséget tanulta ki, üveg- és porcelánkereskedőként is tevékenykedett, majd rendőrként, tűzoltóként igyekezett boldogulni. (A kiváló mesterségbeli tudása nem párosult kereskedelmi tehetséggel, boltvezetésben ismételten csődbe jutott.) Krassó-Szörény megyei településeken próbált egzisztenciát teremteni.

¹ Jelen dolgozat összeállítását nagymértékben nehezíti, hogy Cs. Sebestyén Károly életrajzi vonatkozású kézíratai a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archivumában csak önkényesen és szakszerűtlenül kijelölt részletek gépirásos másolataiban kerültek megőrzésre. Ezeket korábban alaposan tanulmányozhattam, de jelenleg az intézmény költöztetésének előkészítése miatt a másolatok nehezen lennének áttekinthetőek. A Móra Ferenc Múzeumba nagy értékű és terjedelmes dokumentumanyag került be (egyelőre tisztázatlan időben). A Néprajzi Adattár gyűjteményébe 2000-ben leltározták. Ezek digitalizált anyagát a legutóbbi időben rendelkezésemre bocsátotta Bárkányi Ildikó, a Móra Ferenc Múzeum Néprajzi Osztályának vezetője és Vukov Anikó Veronika, a néprajzi archivális anyag kezelője. Hálás köszönettel tartozom Mindkettőjüknek. Az anyag terjedelme olyan nagy, hogy jelen dolgozatunk számára érdemben nem hasznosíthatjuk. A feljegyzések Cs. Sebestyén életrajzán és a tudomány- és a kutatástörténeti emlékezéseiben, családtörténeti feljegyzéseiben túl fontosak lehetnek a bánásági társadalom- és művelődéstörténetre vonatkozó közlései is.

Német, román, cseh és szerb környezetbe kerültek. Cs. Sebestyén Károly Karánsebesen (Caransebeș) született 1876. május 13-án. Rövidebb dévai tartózkodás után végleg kikerültek a dél-erdélyi és bánági magyar nyelvszigetek világából. Végül Oravicabányán (Oravița), az egykori megyebeosztás szerint Krassó-Szörény vármegyében kapaszkodtak meg. Cs. Sebestyén Károlyt anyai ágon rokonsága Lugoshoz is kötötte. (Lugos román nyelvi változata: Lugoj, a helyi németek Lugosch formában használták a város nevét.)

A tisztos bányaváros mezővárosi besorolást kapott, németül Bergstadt-ként tartották nyilván. Fényes Elek szerint 1851-ben 1927 német és 1766 román élt az eléggé urbanizált településen. A németek közül 1901 fő katolikus hívőt számláltak, rajtuk kívül 26 lutheránusról tud forrásunk. A románok valamennyien az egykori szóhasználattal „nem egyesült óhitűek”, azaz ortodoxok voltak (Fényes 1851). Az oravicai polgárok közé a balkáni térségből tehető arumun, másként macedovlach családok is beköltöztek. Egyes arumun értelmiségi személyek, gazdagabb polgárok a német polgárokkal együtt a város reformkori építésében jelentős szerepet vállaltak. Cs. Sebestyén Károly szinte rajongott a városért. Emlékezései összeállítása során külön (géppel írt, gondosan szerkesztett, fényképekkel illusztrált) kötetet állított össze. (Móra Ferenc Múzeum Néprajzi Adattára 1241 – 2000 leltári szám alatt.) A bányák és az ipari üzemek fejlődése a dualizmus idején magyar beköltözést is kiváltott, a 19. század utolsó harmadában. 1901-ben 4314 fős lakosságszámot rögzítettek. Közülük 2274 volt a németek száma, a románok létszámát 1487 főben állapították meg. (Megjegyzendő, külön igazgatási egység volt Oravicafalva, ahol a román lakosság inkább akkumulálódott.) Ezt a törzslakosságot egészítette ki 418 magyar, 53 szerb és 52 cseh lakos. Az etnikus viszonyokat pregnánsan jellemzi, hogy az oravicabányai népesség 19%-a tudott magyarul, az alapiskolák sem magyar tanítási nyelven működtek. A város lakosságának lélekszáma 1910-re 4079-re módosult, mert a bányai üzemeket, ipari vállalatokat átszervezték, részben bezárták, áthelyezték. A városban 2084 németet, 1333 románt és 513 magyart írtak össze. Érdemes Oravicafalu lélekszámát is rögzíteni, hiszen a két települést ismételtelen összevonták. Itt 2836 főt regisztráltak. 1628 személy románnak vallotta magát, 585 főre rúgott a németek száma, rajtuk kívül még 367 magyar tartozott a településhez. Oravicafaluban 829 római katolikus élt, mellettük 482 görögkatolikust találtak, az ortodox egyházközséghez

1371 hívő tartozott. A két szomszédos település népessége 6915 főt tett ki, amire azért kell figyelniük, mert a város egyesítés utáni lélekszámát becsülhetjük meg így. A város népességszáma 2002-ben 10222 főre növekedett, akik között a románok létszámát 9 531 főben állapították meg. A statisztika 216 cigányt tartott számon, ezen felül 209 főt tett ki a németek létszáma, 141 személy vallotta magát magyarnak. Nagy átalakulásokra utal a vallási statisztika. 2002-ben a hívők közül 8 837 fő ortodox volt. Mellettük 546 római katolikust, 245 görögkatolikust, és 59 reformátust talált a statisztikai összeírás, akiket 260 baptista és 178 pünkösdista egészített ki. 2011-ben a lélekszám 9 303 főre módosult, akik között 76 magyart tartottak nyilván. (Valamennyi adat a Wikipédia angol, román és magyar nyelvű településismertető szócikkeiből való, utolsó letöltés 2019. december 1.)

Az 1880-as években, amikor a Cs. Sebestyén család Oravicára, az akkori közigazgatás hivatalos megnevezése szerint Oravicabányára költözött, a város a táj központja volt. A városi élet német és román nyelven folyt. Nem csoda, hogy édesapja is és ő maga is a nyelvvesztés szélére sodródtak. Katolikus és lutheránus németekkel bővült a rokonsági körük. Rákényszerültek, hogy a városban elsősorban a német nyelvet használják. A város határán kívül a tágabb környező táj túlnyomóan román volt, amiben német, cseh, szerb, ruszin, horvát településekkel, csoportokkal találkozhatott a felnövő Cs. Sebestyén Károly. Nagyon otthon kellett lenniük mind a német, mind a román nyelvben. Maga Cs. Sebestyén Károly nyilatkozott arról, hogy középiskolába kerülve a magyar oktatási nyelv eleinte nehézséget jelentett számára. Édesanyja segítette a magyar nyelvi készségei megerősítésében. Édesapjáról azt jegyezte fel, hogy a magyar nyelvű gyakorlottsága akkor javult meg, amikor idősebb korban tűzoltói szolgálata során a bányák, ipari üzemek vonzására beköltözött magyar munkások, alkalmazottak szórakoztatására magyar vándor színtársulatok érkeztek, és az előadásaikon rendszeresen ügyeletet kellett adnia. A városnak régi kőszínháza volt, amit még Ferenc császár jelenlétében nyitottak meg. Mindezt érdemes felidézniük, mert dualista korszakunkat találóan jellemzi. Az is megjegyzésre érdemes, hogy a Bán-ság középkori magyar lakossága nagyon erősen megfogyatkozott a hódoltság alatt, de léteztek magyar reliktumok. Köztük a magyar katolikus közösségeket részben boszniai és dalmáciai ferencesek, részben Belgrádban megtelepedett jezsuiták látogatták. A missziói tevékenységről jelen-

téseket küldtek Rómába. Ezek a telepek a felszabadító hadjáratok során elpusztultak. A berendezkedő osztrák császári kormányzat csak II. József uralkodás alatt járult hozzá, hogy magyarok is megtelepedhessenek a Bánság területén.

Anyai ágon közeli rokona volt a négy évvel idősebb Horger Antal (Lugos, 1872 – Budapest, 1946) nyelvész, nyelvjáráskutató, a Szegei, majd a Kolozsvári Tudományegyetem professzora, akadémikus. Horger Antal, aki még a Brassói Állami Főreáliskola tanáraként mélyedt el a nyelvjáráskutatásban, javasolta Cs. Sebestyén Károlynak, hogy végezzen néprajzi gyűjtést.

Hat középiskolai osztály elvégzése után rajzkészsége alapján az Országos Magyar Mintarajztanoda és Rajztanárképezde (későbbi nevén a Mintarajziskola, a Magyar Képzőművészeti Egyetem jogelőd-intézménye) növendékeként végezte felsőfokú tanulmányait. Rajztanári oklevelet szerzett 1898-ban. Főiskolai tanulmányai második évfolyamától tanára, a műemlékkel is foglalkozó, kiváló építész, Schulek Frigyes tervezőirodájában kapott rajzoló állást. Így komoly építésztörténeti tájékozottságra is szert tehetett, amit a népi építészet kutatásában is bőven kamatoztathatott. A Műemlékek Országos Bizottsága külső munkatársává fogadta, tevékenységét lehetőség szerint támogatta. A szegedi fogadalmi templom építésénél ő fedezte fel, hogy a bontásra kerülő, szegedi barokk plébániatemplom középkori maradványokat rejt. Ő tárta fel és mentette meg az Alföld és Szeged különösen becses, középkori épületmaradványát, a Dömötör-tornyot (Cs. Sebestyén 1927, Péter 1983; Péter Lászlónak köszönhető Cs. Sebestyén Károly idevágó írásainak újra való közlését: Cs. Sebestyén 2004).

Cs. Sebestyén Károly tanári pályáját Pancsován, Temesvárott kezdte. Rövid időn belül Szegedre nevezték ki polgári iskolai rajztanárnak. (Polgári iskolai tanítványai közé tartozott Bálint Sándor professzor, akivel együtt habilitálta Solymossy Sándor.) 1903-tól a Városi Múzeum (a mai Móra Ferenc Múzeum) és a vele közös igazgatásban működő Somogyi Könyvtár külső munkatársaként önkéntesen vállalt gyűjteménygondozási és kutatói munkát. Legelső közleményeiből is kitűnik, hogy a kiváló terepmunka mellett szorgalmasan figyelte a nemzetközi szakirodalmat is. Olykor a külföldi közlemények jelenségeinek a hazai párhuzamait vonta meg (Cs. Sebestyén 1904a). 1905-ben részt vett szegedi muzeológus kollégáival a Néprajzi Múzeum szaktanfolyamán. Akkor sajátította

el a fényképezés és fotólaboratóriumi munka fogásait. Sajátos, hogy igen értékes fényképeket készített, de közleményeihez többnyire rendkívül dokumentatív és didaktikus rajzait csatolta.

Önképzésében szinte valamennyi kortársát felülmúlta. A társtudományok világában is alaposan tájékozódott. 1907-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium támogatásával 1937-ig számos alkalommal külföldi tanulmányutat tett. (A Móra Ferenc Múzeum Néprajzi Adattára 1238 – 2000 leltári számon őrzi *Utazások* című feljegyzését.) Alaposan megismerte Európa múzeumait. A szegedi múzeumi munkában hű társa lett Móra Ferencnek, Banner Jánosnak. Móra halálos betegségétől 1934-től 1936-ig a Városi Múzeum és Somogyi Könyvtár igazgatói teendőit is ellátta. Közös munkájukról Banner János emlékezett ismételtelen (Banner 1957a, 1957b, 1990). Felkészültségének, invenciózus munkásságának elismerését láthatjuk abban is, hogy egyetemi ismerősei és Horger Antal kezdeményezésére 1926-ban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium különleges engedélyével a Szegedi Tudományegyetemen doktori szigorlatot tehetett.² A földrajz professzora, Kogutowicz Károly fogadta doktorandusává. 1931-ben pedig egyetemi magántanárrá habilitálta a hazai egyetemtörténet első Néprajz Tanszékének alapítóprofesszora, Solymossy Sándor akadémikus. Megbecsülését az is bizonyítja, hogy a *Népünk és Nyelvünk*, a korszak jeles szegedi folyóirat szerkesztésébe az indulás első pillanatától bevonták, ami azt is bizonyítja, hogy a társtudományok szegedi professzorai becsülték, partnernek tekintették, elfogadták segítségét. (A folyóirat kezdeti évfolyamainak címlapját idézzük: *Népünk és Nyelvünk*. A Szegedi Alföldkutató Bizottság néprajzi, társadalomrajzi és nyelvészeti folyóirata Horger Antal és Cs. Sebestyén Károly közreműködésével szerkeszti Bibó István [1877–1935]. Bibó István halála után társszerkesztővé választották.) Tudományos munkássága elismeréseként nyugdíjba lépése után, 1939-ben „címzetes nyilvános rendkívüli egyetemi tanári” kinevezést kapott. Nyugalomba vonulása után Budapestre költözött. Aktív kutatómunkát végzett továbbra is. Budapesti la-

² A különleges minisztériumi engedélyre a hatosztályos polgári iskolai és a képzőművészeti főiskolai tanulmányi felkészülése miatt volt szükség. Hasonlóan jártak el Zichy Istvánnal, a magyar őstörténet kiváló kutatójával is, aki később a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójaként tevékenykedett, szintén képzőművészeti tanulmányok után vállalkozott néprajzi, őstörténeti kutatásokra. A Magyar Néprajzi Társaság elnöke volt.

kása a háború idején súlyosan megsérült, néhány évig kénytelen volt feleségével együtt a fiánál, Zalaegerszegen meghúzódni. 1947-től haláláig a Néprajzi Múzeum munkatársaként az Etnológiai Adattár (mai nevén: Etnológiai Archívum) rajzgyűjteményét rendezte, kezelte. 1956. december 22-én hunyt el Budapesten.

Kutatásainak fő területévé népi építkezés és a lakáskultúra, a bútortaz vizsgálatát tette. Pályája elejétől mintaszerű, ma is forrásértékű közléseket készített. Neki köszönhetjük a Dél-Alföld, Szeged népe úgynevezett napsugaras házhomlokzatainak kiváló bemutatását (Cs. Sebestyén 1904b). Szinte Gábor (1855–1914) magisztrális műveit a háromszéki Szentföld és a gyimesi völgy lakóházainak alapos bemutatásával tette teljesebbé (Cs. Sebestyén 1905a, b, 1909b). Gyűjtései, anyagfeltárása későbbi nagy összefoglaló műveket alapoztak meg. (Kutatóútjait olykor a Néprajzi Múzeum támogatta.) Évtizedeket kellett várnia, hogy ismereteit monografikus léptékben megkísérelhesse közreadni. Közben a népi élet használati tárgyalakítására is felfigyelt (Cs. Sebestyén 1908a). Nem kerülték el a figyelmét a kutatásai során fellelt temetők fa és kő sírjelei sem (Cs. Sebestyén 1905b, 1907a). A csiki, a háromszéki vizsgálataival mellett a Krassó-Szörény megyei román népélet egy-egy mozzanatával gazdagította a *Néprajzi Értesítő* olvasóinak ismereteit (Cs. Sebestyén 1907a, Cs. Sebestyén 1909a, 1914). Különösen értékes dolgozatban mutatta be Krassóvár (Craşova) környékének sajátos, horvát, római katolikus népcsoportja, a krassovánok (önelnevezésük szerint a krassovákok) egyik sajátos építményét, archaikus vízimalmát, a kanalas malmot (Cs. Sebestyén 1908b). Szegedi állomáshelyéről vizsgálatokat végzett a Bán-ság északnyugati részén, Torontál megyében (Cs. Sebestyén 1913). Az itt hivatkozott cikke arra is szép példát nyújt, hogy az ábrázoló geometriai iskolázottságát milyen kiválóan tudta érvényesíteni gömbfelületek díszítésének rajzi dokumentálásában. A háborús évekig közzétett dolgozatai rendkívül széles látókörrrel, alapos anyag- és életismerettel íródtak. Ott-honossága nyilvánvaló lehet előttünk mind a székelyföldi népi kultúrában, mind a bán-sági románok és más nemzetiségek körében.

Cs. Sebestyén Károly 1919-től (a forradalmi időkben) az iskolai oktatás szünetelése alatt minden idejét a múzeumi munkának szentelte. 1920-tól a Vallás- és Közoktatási Minisztérium véglegesen (az államsegély keretében) szolgálattételre beosztotta a Somogyi Könyvtár és a Városi Múzeum állományába. A szegedi múzeumi gárdába jutva végleg elje-

gyezte magát a tudományos kutatással. Móra Ferenc és Banner János társaságában kiemelkedően színvonalas szellemi műhelynek a szó legteljesebb értelmében alkotó résztvevőjévé vált. A kortársak tanúsítják, derekasan helytállt a könyvtári munkában is. A kartonos mutatórendszer felállításában oroszlánrészt vállalt. Könyvtárosi gyakorlottságának köszönhető, hogy megalkotta a *Néprajzi Értesítő* első 32 évfolyamának mutatóját, amely 1942-ben 128 oldalon látott napvilágot (Cs. Sebestyén 1942).

Nyugat-európai tapasztalatai alapján nagymértékben korszerűsítette a múzeumi gyűjteményt és a kiállításokat. Még az ötvenes években is nosztalgiával emlegették a szegedi népeletet bemutató, a lakásberendezést és a viseletet megjelenítő, életképszerűen megrendezett kiállítását. Az azért a helyszükére és a körülmények mostohaságára jellemző, hogy az élethűen berendezett parasztszoba belső falát kénytelenek voltak úgy elkészíteni, hogy a földműves hajlék hangulatát keltse, de mögötte a könyvtár raktárát is működtetniük kellett. Háborús és a háború utáni nehéz körülmények között a könyvtári és a múzeumi intézményt befogadó Kultúrpalotát nem is tudták fűteni. A békebeli nagy termék egyikének a temperálása is nehézségbe ütközött. Így sátrát állítottak fel a nagytermen belül. Abban dolgoztak ponyva alatt a múzeum munkatársai, ott fogadták a körülményekkel dacoló olvasókat is.

A háború első évétől lényegében 1924-ig Cs. Sebestyén Károly csak az újságokban, közéleti ügyeket érintve tudott publikálni. (A *Néprajzi Értesítő* sorsa is bizonytalanná vált. Kiadása megszakadt. 1916 és 1926 között nem tudták megjelentetni.) A zord körülményekkel dacolva lelkesen végezte a múzeumi és a könyvtári munkát. Töltekezett is, de csak 1924-től térhetett vissza a néprajzi folyóiratban való közléshez.

Számára nagyon sokat jelentett a Szegeden letelepedő Tudományegyetem. Horger Antal, Mészöly Gedeon nyelvészek, egyetemi tanárok bizalmukba fogadták. Különösen nagyra becsülte őt id. Bibó István, a Szegedi Egyetemi Könyvtár megszervezője, Kogutowicz Károly professzor, a geográfiai katedra gazdája. Buday Árpád régész professzor pedig a Tudományegyetem Archaeológiai Intézetének Dolgozatok kiadványsorozatában Cs. Sebestyén Károly jelentős tanulmányainak adott helyet. A Dolgozatok fogadta be az avarok és a honfoglaló magyarok reflexíjának úttörő rekonstrukcióját. etnológiai olvasottságán kívül Berlinben őrzött sztyeppei harcosokat megörökítő ábrázolások ismerete segítette (Cs. Sebestyén 1930a, Cs. Sebestyén 1932). Buday Árpád többször a nem szorosan régé-

szet körébe tartozó dolgozatait is elfogadta. Szemléletes példa lehet erre, hogy a krassóvidéki színes szövőmintákról írott dolgozatát is itt közölte (Cs. Sebestyén 1935). Ám a húszas évek szűkös anyagi viszonyai és a harmincas évek elejét nyomasztó gazdasági válság akadályozták a terepmunkáit is. A szakfolyóiratok olykor csak szűkös közlési lehetőségeket kínálhattak számára. Ezért tekinthető szerencsének, hogy Szegeden dolgozott, mert az egyetemi élet az átlagosnál jobb közlési lehetőségeket biztosított. A múzeumi munka (és a vele közösen szervezett könyvtári szolgálat) az idejét, erejét megosztotta. Várostörténeti, régészeti, építészettörténeti, műemléki feladatok egyaránt terhelték, de ez alkalmat kínált arra, hogy a tágabban értelmezett közkultúra kutatásában is elmélyedjen.

Kiváló felkészültsége lehetőséget teremtett arra, hogy a népi építészet elméletibb kérdéseivel foglalkozzék. Rendszeresen ütköztette nézeteit Bátky Zsigmond mind részletesebben kifejtett rendszerezésével, fejlődéstörténeti koncepciójával (Bátky 1930, 1933a, 1933b). Rendszerezésével, típusalkotásával, fejlődésrekonstrukciójával végül sem békélt meg. A korai, Árpád-kori régészet tanúságtételét nélkülözve voltak kénytelenek a történeti fejlődést rekonstruálni. Segítségül csak a nyelvtörténeti analógiák álltak rendelkezésre. Cs. Sebestyén – ha lehetősége nyílt rá – alaposan feltárta a helyi történeti forrásokat. Különösen fontosnak ítéltük, hogy Cs. Sebestyén Károly a városi és a kamrai lakóházak építésére vonatkozó adalékokat is igyekezett elemzéseibe bevonni. Mondhatnók, rátapintott a közkultúra és a népi műveltség szerves összefüggéseire (Cs. Sebestyén 1931). Bátky a nyugati szakirodalom alapján alaptalanul feltételezte, hogy a hazai házfejlődésnek lett volna kemence nélküli periódusa, amit Cs. Sebestyén Károly határozottan elutasított. Ugyancsak nem értettek egyet a konyha, a pitvar és a tűzhelyek alakulástörténete ügyében. Német nyelvű tanulmányában is mérlegre tette mind Bátky, mind Bruno Schier kelet-közép-európai szintézisét (Cs. Sebestyén 1933, 1936a, Schier 1932) A témakört régészeti oldalról megközelítő Benkő Elek akadémikus ismételten Cs. Sebestyén állásfoglalását látta alátámaszthatónak. Cs. Sebestyén Károly határozottan vitába szállt Kós Károllyal, az építésszel, aki pályája korai szakaszától a népi építő hagyománnyal is behatóan foglalkozott, sőt szabadtéri néprajzi gyűjteményt tervezett az első világháború kitörése előtt Sepsiszentgyörgyre, a Székely Nemzeti Múzeum keretében. Cs. Sebestyén nagyon határozottan elutasította azt a nézetet, hogy a székelység a házkultúráját az Árpád-korban betelepülő szász

csoportoktól vette volna át (Cs. Sebestyén 1930b). A székely ház néprajza és a háztípus eredeztetése körüli egyes német nézeteket is kritikai elemzés alá vette, elutasította a gepida előzmények feltételezését (Cs. Sebestyén 1939a). Nézeteire visszatekintve meg kell jegyeznünk, hogy Cs. Sebestyén Károly álláspontja kidolgozása idején még nem támaszkodhatott az Árpád-kori régészeti feltárások ismeretanyagára, de a késő középkori feltárások is csak éppen megindultak. (Megjegyzésre érdemes, hogy ezeket a Néprajzi Társaság kezdeményezte az 1929. évi kecskeméti vándorgyűlésen.)

Máig fontos újítása volt, hogy a 18. századi szegedi városi lakóházak fennmaradt tervrajzait bevonta az építészeti kultúránk vizsgálatába. Sajnálatos módon eddig nem sok követője akadt, noha a levéltárak rajzanyagát ma már digitális adatbázisokon könnyen elérhetjük. Ropant széleskörű tájékozottságát bizonyíthatja a kályhák történetét összefoglaló eléggé elfeledett tanulmánya, amelynek az ismeretterjesztő *Búvár* folyóirat adhatott helyet. Ebben a 16–17. századi leltárok tanulságait is felsorakoztathatta a műemléki kályhák bemutatása kapcsán. Tette ezt úgy, hogy a népi hajlékok kályháinak, kandallóinak a múltját is megvilágította. Bizonyította, hogy otthon van mind a magas kultúra, mind a népi műveltség világában. Mi, az utókor kutatói arra is rámutathatunk, hogy az általa példaként ismertetett, a Rakovszky család birtokában volt, Liptó megyei, nagyselmeci kastélyában állott boglyaalakú kályháról joggal feltételezte, hogy valaha szélesebb körben elterjedt típus emléke, előképe a boglyakemencéinknek, és népi használatban is elterjedt lehetett (Cs. Sebestyén 1936b). A szlovák néprajzi kutatók a szintén liptói, Király- és Szentivánbocán (Nižna Boca, Vyšná Boca) fényképeken örökíthették meg a két mezőváros (korábban bányászok lakta városok) hajlékainak hasonló, külsőfűtésű kályháit. (A két települést talán bányászati múltjuk révén is és a hegyek közé zártság okán joggal hasonlíthatnánk Torockóhoz.)

Cs. Sebestyén Károly nyitott volt az új jelenségek megfigyelésére. A kortársi kihívások nyomán átalakuló házépítésről, lakáskultúráról úttörő dolgozatot tett közzé a *Népünk és Nyelvünk* utolsó évfolyamában. Alaprajzzal, fényképekkel dokumentálta, hogy milyen irányú változások zajlanak a késő középkori gyökerű alföldi lakóházak világában. Megvilágíthatta, hogy a legújabb kor kihívásaira miként reagálnak a földműves közösségeink (Cs. Sebestyén 1939c).

Élete végéig a már idézett korai dolgozataitól folyamatosan foglalkoztatta a székelység néprajza, különösen az építő hagyományja, és a kapcsolódó jelenségek, a tüzelőszerkezetek, az ételkészítés épített környezete. (Cs. Sebestyén 1929). Nyugalomba vonulása után 1941-ben a pályája elejétől mintegy 30 éven át végzett kutatói tevékenységét foglalta össze (Cs. Sebestyén 1941a).

A főhangsúlyt a székely népi építészet alapelemeinek összefoglalására helyezte. A korszak egyik legnagyobb lélegzetű tanulmányát jelentette meg. A szöveg terjedelme miatt, sajnos csak a legszükségesebb eligazító rajzvázlatokat közölhette, noha magának is és Néprajzi Múzeumnak, a sepsiszentgyörgyi múzeumi gyűjteménynek bőven lett volna fénykép- anyaga, műszaki felmérése. Ugyan a tanulmány címében a székely építő kultúra eredetét ígéri, de ennél lényegesen többet nyújt. Egyfelől a székely házat és kiegészítő és gazdasági építményeit Erdély egészén belül alapos analízis nyomán helyezte el. Minden mozzanatában a nemzetközi kitekintést is gondosan elvégezte, mind a német szakirodalommal, mind a román szerzők tanulmányaival szembesítette a saját megfigyeléseit, alapos elemzéseiből fakadó következtetéseit. Többek között az állami népszámlálások lakóházakra vonatkozó adatait is rendkívül alaposan feldolgozta. Ez is éles kontúrú határok megvonására adott alkalmat. Ehhez maga szerkesztett térképeket.

Huszka József, Jankó János, Szinte Gábor, Bátky Zsigmond és a soproni múzeumigazgató Bünker János Rajnárd [Johann Reinhard] munkáira támaszkodott a saját kutatásai mellett a székely népi építészet összefoglalásában. Ahol arra alkalma adódott, történeti forrásokat is bevont, ám a néprajzi tények mellett elsősorban a nyelvtörténet és a nyelvjáráskutatás tényeire, tanulságaira alapozott / alapozhatott. Olykor utalást tett arra, hogy Horger Antal véleményét kérte, de Kniezsa Istvánt is idézte. Nem tekinthető véletlennek, hogy párhuzamosan az *Ethnographiában* a magyar házkultúra archaikus szókincséről jelentetett meg dolgozatot (Cs. Sebestyén 1941c). Az építési anyagoktól a technikákon át a szerkezetekig alaposan áttekintette a hazai kutatók megállapításait. Behatóan elemezte a székely házak alaprajzi variánsait. A lakótér bejárati előtere az eresz, az ereszet különösen foglalkoztatta, ami egyenesen következett a kutatástörténeti előzményekből. A lakótér esővédett nyitott előteréből a mind zártabb pitvarszerű helyiség kialakulását igyekezett nyomon követni. Sok kortársától eltérően nem csak az ősi alapformát igyekezett ki-

következtetni, hanem érzékeltette az egymással párhuzamosan jelen lévő változatokat. Nagyon alaposan elemezte a tüzelőszerkezeteket. Különös gonddal vizsgálta lakóterek fűtő alkalmatosságait. Kemencék variánsai mellett a kandalló típusú cserepesek bemutatása, értékelése nagy hangsúllyal szerepelt munkájában. Sajnálatos módon terjedelmi okokból az illusztrációja minimális, és lényegében csak didaktikus rajzokra korlátozódott, mintsem szerkezeti és táji változatokat dokumentálhatott volna. Külön alaposan foglalkozott a lakótéren kívüli tűzhelyekkel, az ételkészítés helyeivel.

A Nemzetközi szakirodalomból gyakran idézte Bruno Schiert, de esetenként kritikával is illette. A berethalmi (Biertan) születésű, élete nagy részét Németországban töltő, sokat publikáló építész, Hermann Phleps (1877–1964) és a Bánságban, Torontál megyében, Nagykomlóson (Comloşu Mare, ma Judeţul Timiş) született etnográfus professzor, Romulus Vuia (1887–1963) műveinek következtetéseit vitatva fejtette ki álláspontját Cs. Sebestyén Károly (Phleps 1934; Vuia 1937.)

Cs. Sebestyén érintette a székelység többszöri áttelepülésének kérdését is. A székely népet eredetileg pusztai nomád népként feltételezte. Szövegei arra utalnak, hogy a magyar nép előzményeit a száraz sztyepp zónájában látta elhelyezhetőnek. Így a házépítéshez, fal rakásához nem érthettek. A Székelyföldre való beköltözést adaptációs folyamatként szemléli. A székely népi építkezés technikáit, a lakóház használatát az Árpád-kor korai szakaszára a szász betelepülést megelőző időre datálta. A késő középkoron át folyamatosságot kívánt igazolni. A székely és az erdélyi magyar építő kultúra megítélésében korai dolgozatai megállapításait és a nagy összegzését ütköztette Romulus Vuia nézeteivel. Így mellesleg az erdélyi román házkultúra történeti rétegeit, és magyar kapcsolatait is igyekezett alaposan mérlegelni.

Ismételten írt a székelykapukról. Nem került el a figyelmét a díszítés kérdése, (Cs. Sebestyén 1939b). Azok közé a kutatók közé tartozott, aki korán észlelte, hogy ennek a sajátos kapunak sok párhuzamára lehet találni Erdélyben is és azon kívül (Cs. Sebestyén 1923–1924). Szinte szimbolikus, hogy halála évében is az „úgy nevezett” székelykapuk témakörében jelentetett meg német nyelven dolgozatot (Cs. Sebestyén 1956). Széles látókörét jellemezheti, hogy a székelység harisnyaviseletéről írva a középkorig visszanyúlt, történeti és az európai távlatú összefüggéseket vázolt fel (Cs. Sebestyén 1941b).

Nagy gonddal rendszerezte a magyar nyelvterület bútorkultúrájának anyagát. Alapos terepismeretén és múzeumi tájékozottságán túl nagy segítségére volt művészettörténeti iskolázottsága.³ Az egyes bútordarabokat az ácsolt ládától a fali tékáig módszeresen feldolgozta. Ezeket az írásait általában a *Népünk és Nyelvünk* folyóiratban bocsátotta közre. Így nem véletlen, hogy a *A Magyarság Néprajza* megjelenése után Viski Károly a magyar etnográfia német nyelvű összefoglalásának szerkesztőjeként a bútorkultúráról Cs. Sebestyén Károllyal íratott szintézist. Szinte egész életművét elismerték ezzel (Cs. Sebestyén 1938). Azt csak sajnálunk lehet, hogy a népi bútorkultúráról írott, nagyobb lélegzetű magyar nyelvű későbbi monográfiája máig kiadatlan maradt.

Az Erdélyi Tudományos Intézet önálló kiadványaként lehetőséget biztosított, hogy Cs. Sebestyén Károly összefoglalhassa a Krassó-Szörény vármegyei népi építészeti kutatásait (Cs. Sebestyén 1944). Ez a munka számunkra azért is érdekfeszítő, mert ugyan a Krassó-Szörényben élő románokra koncentrálnak (esetleg érintheti a krassovánokat), a munka tanulmányai messzebb mutatnak. A szak kutatás szabályai szerinti, leíró anyag tárgyalása is izgalmas. Kiderült, hogy a tágabb régió boronafalás, kontyolt nyeregetetős épületei két és három helyiségre oszlottak. A házak lakóterét a bejárati helyiségnek az ételkészítésére is szolgáló hátsó részéből kívülről fűtötték. Tehát a lakások füsttelenek voltak. Az épületek tűzhelyeket befogadó helyiségeiből a füstöt favázás, tapasztott, kívülről zsindelemmel fedett kéményekkel vezették el. A konyhai szabad tűzhely a padlóból alig kiemelkedő padkán kapott helyet. Így láncon függő bográcsot és szintén láncre akasztható borítót (sütőharangot, ceszt / románul *țest*) használtak. A lakóterekben (románul *soba*) a külső fűtésű (csempék nélkül épített), összetett, hasábformára rakott kályhákkal (románul *cuptor*) biztosították a fűtést. Cs. Sebestyén Károly úgy érzékelte, hogy a krassó-szörényi románság és velük élő más nemzetiségűek lakóházai, lakáskultúrája határozottan eltért a szomszédos erdélyi és a havasalföldi közösségek általánosan megszokott, hagyományos típusaitól. A közvetlen párhuzamot a szlavóniai, magyar nyelvsziget és az ormánysági nép, általában a dél-dunántúli, dél-baranyai, dél-somogyi lakosság körében vélte megtalálni. Arra a következtetésre jutott, hogy ugyan a köztes térség közép-

³ Nem vállalkozhatunk valamennyi bútorokkal foglalkozó dolgozata felsorolására, hiszen német nyelven összefoglalót tett közzé.

kori, népi folytonossága a török hadjáratok és a 150 éves megszállás során megszakadt, de a települések építészeti kontinuitása fennmaradt a lakosság ismételt cserélődése ellenére. Így a lakáskultúra késő középkori újításai átöröklődhettek. Máig fájjaljuk, hogy a háborús viszonyok miatt Cs. Sebestyén Károly munkája lényegi visszhang nélkül maradt. Cs. Sebestyénnek ezek a megjegyzései nagyon is megkérdőjelezik Bátky déldunántúli háztípusról alkotott elméletét, a szenesházzal és a „felcsúszott Balkán” feltételezésével kapcsolatos nézeteket. Az utóbbi évek szakirodalmi művei Cs. Sebestyén Károlyt igazolták (Zentai 1991; Filep 2012).

Cs. Sebestyén Károly igyekezett terepmunkája korlátozottsága idején a magyar őstörténetben hasznosítani néprajzi, nyelvészeti, régészeti és történeti ismereteit. Ugyan dolgozatai nagy anyagismeretről tanúskodnak, de mai tudásunk alapján eltúlzottnak ítéelhetjük a honfoglaló magyarok nomadizmusának megítélését. Alábecsülte, vagy nem igazán vette figyelembe a csuvasos törökséggel és a kazár állam népességével való érintkezés kulturális örökségét. Kétségesnek érezte a földművelés, a kertkultúra honfoglalás előtti előzményeit, szerves hagyományait. (Jegyezzük meg, újabban az avar társadalom hasonló kulturális értékeit is kimutatták egyes régészek.)

Cs. Sebestyén Károly szülőföldje iránti olthatatlan érdeklődése kortársai közül a legközelebb vitte ahhoz, hogy megalapozhassa az ideális interetnikus összehasonlító vizsgálatokat, és alapot teremtsen egy új szemléletű, európai szintézisnek. Meg kell állapítanunk, hogy a huszadik század első felében ő volt az, aki a legintenzívebben követte, és alkotó módon elemezte a német és a román szakirodalmat.

Régi szegedi baráti köre gondoskodott arról, hogy az Alföldkutató Intézet évkönyvében, az Alföldi Tudományos Gyűjteményben közzétehesse tervezett Krassó-Szörény megyei monográfiájának másik fejezetvázlatát, amiben a Krassó-Szörény vármegyei románok viseletéről értekezett (Cs. Sebestyén 1946–1947). Nemcsak visszhang nélkül maradt ez a fontos és forrásértékű munkája, de tervezett nagy műve is lehetetlenné vált. A hasonló témákat leparancsolták a napirendről, törölték a támogatandó munkatervekből. Ugyan internacionalizmusról szónokoltak az ideológusok, de a politikai diktatúra meghatározó személyiségei Európában soha nem látott izolációt valósítottak meg.

Cs. Sebestyén Károly a tilalmakat tudomásul vette, de haláláig ernyedetlen dolgozott. A Néprajzi Múzeum rajzgyűjteményének újjárendezé-

sén túl néprajzi oldalról alaposan vizsgálta a nyelvjáráskutatók gyűjtéseit, számos, a nyelvészet és a néprajz határterületét érintő témán dolgozott. A *Magyar Nyelvben* rendkívül széles, európai kitekintéssel a kándalló szó- és tárgytörténetének eredt a nyomába. Dolgozata megjelenését már nem érthette meg (Cs. Sebestyén 1957).

Cs. Sebestyén Károly tudományos munkájának van egy elfeledett, ám igen jelentős ága. Krassó-Szörény etnikus sokszínűsége pályája elején alaposan foglalkoztatta. Azt is érzékelt, hogy az idő múltával különféle anyanyelvű egyének, családok, közösségek bizonyos településekből elköltöznek, új lakóhelyet keresnek. Megfigyelte, hogy az új települések lakói a választott lakóhelyen akarva, akaratlanul csoportosan teremthetnek új otthont maguknak. Saját családja vándorlása is felhívta erre a figyelmét. Emlékezéseiben részletesen írt arról, hogy 1:200000 méretarányú térképen az 1900-as népszámlálás alapján megszerkesztette Krassó-Szörény anyanyelvi térképét. Feltüntette a településhatárokat, a település belterületi és külterületi lakott helyeit, jelölte a művelt földterületeket. Apró pontokkal a tényleges térbeli helyzetben ábrázolta anyanyelvi hovatarozás szerint az egyes helységek lakóit, akár a belterületen éltek, vagy a határ szállásain fogtak maguknak lakhelyet. Arra is kísérletet tett, hogy a határ művelés alá fogott részében jelölje a földtulajdonosok, gazdálkodók anyanyelvi kötődését. Módszere a bevándorló csoportok településeken belüli elhelyezkedésének bemutatására is alkalmat kínált. A hódolt-ság végi román és szerb lakosság mellett a német, cseh és utóbb a magyar települők közötti történelmi mozgásokat jól tükrözte a térképe. A bányászat és a kapcsolódó feldolgozó ipari üzemek a 18. századi eleji állapotokat olykor alaposan módosították.

Cs. Sebestyén Károly térképét közölni kívánta, ám előzőleg bemutatta Bátky Zsigmondnak. Bátky nagy érdeklődéssel tanulmányozta az újszerű és leleményes alkotást. Elmagyaráztatta magának a szerkesztési elveket. Kérte, hogy további studiózásra maradjon nála a térképmű. Cs. Sebestyén Károly teljesítette a kérést, azonban Bátky haláláig, 1939-ig nem volt hajlandó az egyetlen példányban készült, kéziratos térképlapot visszaadni. A hagyatékot feldolgozó muzeológusok találták meg, szolgáltatták vissza Cs. Sebestyén Károlynak. Sajnálatosan sok minden mással ez is elégett a világháború végén, a Cs. Sebestyén lakását ért rombolás során. A térképnek talán némi visszfénye lehet az az anyanyelvi térkép-vázlat, amit a Krassó-Szörény vármegye népi építészeti összefoglalójá-

ban, 1944-ben közölt. Mondanunk sem kell, Bátky az 1918-ban készített 200 ezres sokszorosított, kézzel festett etnikus (lényegében az anyanyelvi adatokra alapozott) térképen és az 1919 elején elkészült, nyomdai kivitelezésű, 1:300000 méretarányú, etnikus térképen hivatkozás nélkül Cs. Sebestyén Károly elvei szerint ábrázolta a lakosság anyanyelvi megoszlását, noha korábban a Bátky által szerkesztett hasonló tematikájú térképek egészen más szerkesztési elvek szerint készültek. (Részben ez is a magyarázza, hogy kettejük között folyamatos szakmai viták folytak.) Cs. Sebestyén emlékiratából tudunk arról, hogy Temes megye anyanyelvi térképét is elkészítette. Ezt a térképet igen tisztos honorárium fejében megvásárolta tőle a Temes Vármegyei Múzeumegyesület vezetőség a Temesvári Múzeum részére. Érdeemes feladat lenne e térképet felkutatni, vagy legalább a sorsát tisztázni (Filep 2010, 2013).

Cs. Sebestyén Károlyt joggal sorolhatjuk a 20. század első felének legkiemelkedőbb etnográfus egyéniségei közé. Györffy István és Viski Károly mellett a helye. Az általa végzett gyűjtőmunka mind értékesebb, immár történetileg is megbecsülendő forrásértékű dokumentum, ami megragadhatóvá teheti a nagy életforma változás és a rendkívül radikális társadalmi átalakulás előtti világ emlékanyagát. Nem feledkezhetünk meg elvülhetetlen régészeti, építészettörténeti örökségéről sem. Érdeemes tudatosítanunk, hogy szegedi éve alatt a helyi közélet egyik céltudatos alakítója, jobbítója volt. Értékes publicisztikai munkásságot fejtett ki. Máig mintaadója annak, hogy miként kell a helyben élő muzeológusnak a tudományt szolgálnia, hogyan kell a polgári, humanista, szociálisan érzékeny, demokratikus magatartással a közéletben helyt állni, azt odaadóan formálni. Példát adott abban is, hogy a vidéki városi tevékenység keretei között is európai látókörrrel kell tájékozódni! Például szolgálhat, hogy mostoha politikai körülmények között is alaposan és naprakészen kell a szomszédnépi kultúrákban, társadalmi viszonyokban tájékozódni! Ugyan születése óta közel másfél évszázad telt el, halálától több mint hat évtized választ el bennünket, állandó múzeumi szolgálatát éppen 100 éve kezdte meg, mégis az öröksége ma is élő és aktuális. Életművének egésze is és egyes elemei is cselekvésre ösztönzőek! Érdeemes mindkét hazában nyomába szegődnünk!

Szakirodalom

Balassa Iván

1954 Cs Sebestyén Károly tudományos munkásságának ötvenéves jubileuma. *Ethnographia* LXV. 609–610.

Banner János

1957a Cs. Sebestyén Károly 1876–1956. *Archaeológiai Értesítő* LXXXIV. 221–222.

1957b Cs. Sebestyén Károly 1876–1956. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 251–256.

1990 *Békés – Kolozsvár – Jászberény – Szeged. Banner János emlékiratai 1945-ig.* Szerk.: Jankovich B. Dénes – Erdmann Gyula. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból.) Békés Megyei Levéltár, h. n. [Gyula]

Bátky Zsigmond

1930 Magyar tűzhelyek, háztípusok. *Néprajzi Értesítő* XXII. 113–137.

1933a Építkezés. In: Bátky Zsigmond – Györffy István – Viski Károly (szerk.): *A magyarság tárgyi néprajza.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 124–245.

1933b Fűtés. In: Bátky Zsigmond – Györffy István – Viski Károly (szerk.): *A magyarság tárgyi néprajza.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 287–298.

Bodrits István – Forray Ibolya

2002 Sebestyén Károly, Cs. [Csíki] In: Bodó Sándor – Viga Gyula (főszerk.): *Magyar Múzeumi arcképcsarnok.* Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó, Budapest, 751 – 752.

Fényes Elek

1851 *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu, és puszta, betűrendben körülményesen leiratik.* I–IV. kötet. Nyomatott Kozma Vazulnál, Pest.

Filep Antal

2010 Kilencven éve jelent meg a történelmi Magyarország részletes, 1:300000 méretarányú nemzetiségi térképe. *Geodézia és Kartográfia* LXII. (3) 17–21, (4) 3–10.

2012 Néprajzi irodalmunk szeszesházának történeti előzményei. Adalékok kora újkori lakáskultúránkhoz In: Tóth Arnold (szerk.): *Néprajz – muzeológia: tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére.* Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei

- Múzeumi Igazgatóság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet, Miskolc, 443–457.
- 2013 A történeti Magyarország etnikus viszonyainak térképi bemutatása az 1910. évi népszámlálás alapján In: Nemes Erzsébet (szerk.): *A KSH Könyvtár 1945 előtti magyar és magyar vonatkozású térképei*. KSH Könyvtár és Levéltár. Budapest, 35–60.
- 2014 Cs. Sebestyén Károly életműve és Magyarország elsüllyedt Atlanti-sza. In: Kothencz Kelemen (szerk.): *Határjelek és hagyásfák. A hetvenedik életévébe lépő Báráth János tiszteletére írt dolgozatok*. (Bajai Dolgozatok 18.) Türr István Múzeum, Baja, 75–97.
- Juhász Antal
- 2001 Cs Sebestyén Károly munkássága. (Néprajzi Tanulmányok 3.) *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 45–58.
- Mód László
- 2007 Ötven évvel ezelőtt hunyt el Cs. Sebestyén Károly. *Korunk* III. folyam XVIII. (2) 100–101.
- Péter László
- [1983] A Dömötör torony megmentője. In: Péter László: *Szegedi örökség*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 473–476
- Phelps, Hermann
- 1934 *Ost- und westgermanische Baukultur unter besonder Würdigung der ländlichen Baukunst Siebenbürgens*. Verlag für Kunstwissenschaft, Berlin.
- Regdon Rezsőné [Bagi Mária]
- 1964 Cs Sebestyén Károly irodalmi munkássága. *Index Ethnographicus* IX. 3–34.
- Sándor István
- 1954 Cs. Sebestyén Károly ünnepén. *Néprajzi Értesítő* XXXVI. 275–277.
- Schier, Bruno
- 1932 *Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa*. Sudetendeutscher Verlag, Reichenberg [ma Liberec]
- Sebestyén Károly, Cs.
- 1904a Halotti deszka. *Néprajzi Értesítő* V. (7) 247–248. [Korai dolgozatait Sebestyén Károly névvel jelentették meg, elhagyták a „Cs.” megkülönböztetést.]
- 1904b Szegedi napsugárdíszes házvégék. *Néprajzi Értesítő* V. (8–9) 268–276.

- 1905a A háromszéki Szentföld székelyháza. *Néprajzi Értesítő* VI. 1–6.
- 1905b Székelyföldi kopjafák, keresztek. *Néprajzi Értesítő* VI. 103–107.
- 1907a Háromszéki sírkövek. *Néprajzi Értesítő* VIII. (1–2) 105–110.
- 1907b A lugoshelyi halászat. *Néprajzi Értesítő* VIII. (1–2) 111 – 114.
- 1908a Néprajzi apróságok Háromszék megyéből [!] *Néprajzi Értesítő* IX. (1–2) 28–29.
- 1908b A krassovánok kanalas-malma. *Néprajzi Értesítő* IX. (1–2) 50–59.
- 1909 A gyimesi csángóház. *Néprajzi Értesítő* X. (3–4) 190–200.
- 1913 Felső-Torontálmegyei [!] húsvéti tojások. *Néprajzi Értesítő* XIV. (1–2) 120–134.
- 1914 Opreg és katrinca. *Néprajzi Értesítő* XV. (3–4) 289–300.
- 1923–1924 A székelykapu földrajzi elterjedésének újabb adatai. *Ethnographia* 34–5. 40–42. [Krassó-Szörényből említ példákat.]
- 1927 A szegedi Szent Demeter templom építéstörténete. *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből* III. 189–208.
- 1929 A székely sütőkemence keletkezése. In: Csutak Vilmos (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*. A Székely Nemzeti Múzeum kiadása, Sepsiszentgyörgy, 476–479.
- 1930a Rejtélyes csontok népvándorláskori sírokban. *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből* VI. 178–220. [Utóbb, 1931-ben a Városi Múzeum kiadásában is megjelent.]
- 1930b A székely ház eredetéhez. Megjegyzések Kós Károly cikkére. *Néprajzi Értesítő* XXII. (1) 54–56.
- 1931 Szegedi tüzelő- és fűtőberendezések a XVIII. században. *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Archaeológiai Intézetéből* VII. 213–226.
- 1932 „A sagittis Hungarorum”... A magyarok íjja és nyila. *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Archaeológiai Intézetéből* VIII. 168–255.
- 1933 A Szeged-vidéki parasztház és az alföldi magyar háztípus. *Népünk és Nyelvünk* V. (4–6) 59–69.
- 1935 Krassóvidéki színes szövőminták. *Dolgozatok a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből* XI. 204–221.
- 1936a Der Ursprung des ungarischen Bauernhauses. *Ungarische Jahrbücher* XVI. 46–55.

- 1936b A cserépkályha története. *Búvár* II. Második félév 745–748.
- 1938 Ungarische Bauernmöbel. *Ungarische Jahrbücher*. XVIII. 235–246.
- 1939a Das Székler Haus und die Gepiden. *Siebenbürgische Vierteljahrschrift Korrespondenzblatt des Vereins für Sibenburgische Landeskunde*. (Herrmanstadt – Sibiu – Nagyszeben) (2) 149–160.
- 1939b A székelykapu pálmafája. *Ethnographia* L. 296–300.
- 1939c Új háztípus a magyar Alföldön. *Népünk és Nyelwünk* XI. (1–6) 121–126.
- 1941a A székely ház eredete. *Néprajzi Értesítő* XXXIII. (1) 36–90.
- 1941b A székelyek harisnyája. *Búvár* VII. (4) 127–131.
- 1941c A magyar ház ősi magyar műszavai. *Ethnographia* LII. 24–36.
- 1942 *Mutató a Néprajzi Értesítő 1–32. évfolyamához*. Budapest, 128.
- 1944 *Krassó-Szörény vármegye parasztháza*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.
- 1946–1947 Krassó-Szörény vármegyei románok népviselete. *Alföldi Tudományos Gyűjtemény az Alföldi Tudományos Intézet évkönyve* 67–98.
- 1956 Die sogenannten Széklerstore in Siebenbürgen. *Hessische Blätter für Volkskunde* (47) 88–107. W. Meyer-Barkhausen utószava 108–110.
- 1957 Kandalló. *Magyar Nyelv* LIII. (4–6) 466–470.
- 2004 *Utcák, terek, templomok, házak. Válogatott írások Szegedről*. Szerk.: Péter László. Bába Kiadó, Szeged.
- Vargha László
- 1957 Cs. Sebestyén Károly 1876–1956. *Ethnographia* LXVIII. 170–173.
- Vuia, Romulus
- 1937 *Le village roumain de Transylvanie et du Banat*. Monitorul oficial și Imprimeriile statului, Bucarest.
- Zentai Tünde
- 1991 *A parasztház története a Dél-Dunántúlon*. (Pannonia Könyvek) Baranya Megyei Könyvtár, Pécs.

Kéziratok források

- Móra Ferenc Múzeum Néprajzi Adattára, Szeged
1238–2000: *Utazások*.
1241–2000: *Oravicza. Emlékek egy kis városról*.

Függelék

Cs. Sebestyén Károly kéziratái a szegedi Móra Ferenc Múzeum Néprajzi Adattárában

- 1230–2000 – *Önéletrajz I. kötet*
- 1231–2000 – *Családi krónika*
- 1232–2000 – *Szeged 1898–1939. (Családi krónika 3. kötet)*
- 1233–2000 – *Pótlások és kiegészítések az életrajzhoz*
- 1234–2000 – *Családi okmányok*
- 1235–2000 – *Levelezés*
- 1236–2000 – *Családfa a Sebestyén, Deák, Grau, Bossert, Horger családkról*
- 1237–2000 – *Cs. Sebestyén Károly irodalmi működése*
- 1238–2000 – *Utazások*
- 1239–2000 – *Szeged. Napló*
- 1240–2000 – *A Pauck család története*
- 1241–2000 – *Oravicza. Emlékek egy kis városról*
- 1242–2000 – *Fényképek, fényképalbumok*
- 1440–2012 – *Hogyan lettem én néprajzos? (Cs. Sebestyén Károly visszaemlékezése)* [Másolat a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában őrzött eredetiről. Vargha László felkérésére készítette Cs. Sebestyén Károly.]

Moștenirea lui Károly Cs. Sebestyén

Născut în Banat, Károly Cs. Sebestyén (Caransebeș, 1876 – Budapesta, 1956) a fost unul din cei mai distinși reprezentanți ai etnografiei. El a activat și pe terenul arheologiei și a istoriei arhitecturii. A copilărit la Oravița. În calitate de profesor de desen a efectuat cercetări etnografice în Secuime, Caraș–Severin și pe câmpia maghiară. După doi ani de profesorat din Banat a ajuns la Szeged. În anul 1903 a început cercetările sale etnografice, între anii 1920–1938 a activat în cadrul muzeului din Szeged. În activitatea sa a fost ghidat și de cunoștințele sale profunde în literatura de limba franceză, germană și română. Studiile sale privind cultura și tehnica arhitecturii țărănești din Secuime și din județul Caraș–Severin sunt de referință chiar și astăzi, la fel și reflecțiile sale analitice focalizate pe cercetările contemporane germane, maghiare și cele românești.

The Legacy of Károly Cs. Sebestyén

Károly Cs. Sebestyén, born in Banat (Caransebeș, 1876 – Budapest, 1956) was one of the most distinguished ethnographers who has created an everlasting heritage in both archeology and architecture-history. He was raised in Oravicabánya (Oravița

in Romanian) which had a population of Germans and Romanians. As an art teacher, he was researching Transylvania, Caraş–Severin and the Great Hungarian Plain. After spending two years in Banat as a teacher, he taught in Szeged from 1900. By 1903 he started researching ethnography. He was a member of the Museum of Szeged from 1920 to 1938. His research was conducted with profound knowledge in German, Romanian and French scientific literature. Even today, his abstract on the architecture-culture of Transylvanians and his presentation of peasant houses in the county of Caraş–Severin are considered fundamental. His analysis concerning contemporary German, Romanian and Hungarian research is still current to date.

